

Mehmet Emin Elmacı

<https://orcid.org/0000-0002-7336-3561>

Associate Professor, Dokuz Eylül University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Türkiye, melmaci@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Elmacı, M. E. (2024). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Sonrasında Geri Çağırılma, Azil ve İstifa Süreçlerinin İstanbul Basınına Yansıması (Haziran -Temmuz 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2396-2425. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.713>

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Sonrasında Geri Çağırılma, Azil ve İstifa Süreçlerinin İstanbul Basınına Yansıması (Haziran -Temmuz 1919)

Öz

Milli Mücadele döneminin başlangıcı sayılan Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı sonrası gelişmeler, bugüne kadar birçok eserde anlatılmıştır. Dönemin basınında yaptığımız çalışmada, İstanbul Hükümeti ile ayrışması da gün gün basında yer almıştır. Paşa'nın Samsun'a varışı gazetelerde verilmesine rağmen işgallere karşı halkı direniş için örgütlemeye başlaması ve Havza'daki direniş mitingi süreçleri basında kısa bir süre sessizliğe neden olmuştur. 11 Haziran 1919'dan itibaren nedeni belirtilmese bile Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılma haberleri gazetelerde verilmeye başlanmıştı. Harbiye Nezareti'nin geri çağırma kararını tebliğ etmemesi süreci uzatmış ve gazetelerin de farklı haberler vermesine yol açmıştı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının aldığı Amasya Genelgesi kararları ise İngilizlerin de tepkisi ile İstanbul'un Mustafa Kemal Paşa'yı görevden almasına neden olmuştur. Basında yine nedenleri belirtmeden sade bir şekilde Mustafa Kemal Paşa ön plana çıkartılmış ve görevden alındığı bilgisi verilmişti. Erzurum Kongresi sürecinde ise istifası gerçekleşmiş ve bu da aynı sadelikte haberleştirilmişti. Yayımlanmış belgeler takip edildiğinde İstanbul basını, birkaç gün aradan sonra bu önemli gelişmeleri sayfalarında yer vermişti. Gazeteler, bu haberleri verirken Anadolu'ya ve Mustafa Kemal Paşa'ya bakış açılarını da ortaya koymuştu. 1919'un Haziran ve Temmuz aylarını içeren iki ay gibi kısa sürede basının büyük çoğunluğu, geri çağırılma, azil ve istifa haberlerini çok sade bir şekilde verirken Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul gibi muhalif gazeteler ise olumsuz yorumlarıyla birlikte haberleştirmişlerdi.

Anahtar Kelime: Milli Mücadele- Atatürk-Damat Ferit Paşa

The Reflection of Mustafa Kemal Paşa's Recall, Dismissal, and Resignation Processes in the Istanbul Press Following His Landing in Samsun (June - July 1919)

Abstract

The developments following Mustafa Kemal Pasha's landing in Samsun, which is considered the onset of the National Struggle, have been extensively documented in various works. Our analysis of the period's press reveals a daily account of his estrangement from the Istanbul Government. While Pasha's arrival in Samsun was reported, his subsequent efforts to mobilize public resistance against the occupations and the resistance rally in Havza briefly caused a silence in the press. From June 11, 1919, news of Mustafa Kemal Pasha's recall began appearing in newspapers, though the reasons for this recall were not specified. The delay in the Ministry of War's notification of the recall decision prolonged the process and led to varied news reports. The decisions made by Pasha and his associates at the Amasya General Congress, which elicited a response from the British, ultimately led to Istanbul's decision to remove Pasha from his position. The press, again without elaborating on the reasons, simply reported his dismissal. During the Erzurum Congress, his resignation occurred and was reported in a similarly understated manner. Published documents show that the Istanbul press eventually included these significant developments in their pages after a few days. Newspapers not only reported these events but also reflected their perspectives on Anatolia and Mustafa Kemal Pasha. Over the brief period of June and July 1919, while the majority of the press reported the recall, dismissal, and resignation in a straightforward manner, opposition newspapers such as Sabah, Alemdar, and Türkçe İstanbul included negative commentaries alongside their reports.

Keywords: National Struggle, Atatürk, Damat Ferit Pasha (Paşa)

Giriş

Mustafa Kemal Paşa; 10 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan trene binip İstanbul'a yola çıktığında, kafasında ateşkes şartları sonrası artık ülkenin daha da kötüye gideceği ve bunun için mutlaka kendisinin de bir şeyler yapma düşüncesi bulunmaktaydı. Savaşın son yıllarında ülkenin durumunu net olarak görmüş ve geç olmadan yapılması gerekenleri zihninde netleştirmişti. İstanbul'da kaldığı 6 ay sürecinde, ortamı gözleme şansına sahip olmuş ve bunu ancak Anadolu'da gerçekleştirebileceğini anlamıştı.

Mütareke döneminde işgaller sonrası ateşkes maddeleri gereği ordular lağvedilmiş ve bunun sonrasında Anadolu ve Rumeli'de bulunan toplam 9 kolordu ve bunlara bağlı 20 tümeden oluşan Türk Ordusunun yeniden düzenlenmesi gerekmişti (Türkmen, 2001, s. 104). Bu ortamda hükümet de İstanbul'da toplanan "muktedir" genç komutanları, Anadolu'da etkin görevlere atayarak, buralarda Mütareke gereği asayişin sağlanmasını düşünmüştü. Bu amaçla getirilen öneri sonucunda, 3 ordu müfettişliğinin oluşturulması kararlaştırılmıştı. Mustafa

Kemal Paşa da bu 3 ordu müfettişliğine atanan kumandanlardan biriydi ve olayların gelişimi istediği fırsatı yakalamasını sağlayacaktı (Türkmen, 2001, s. 106).

1. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkış Süreci

Müfettişlikler 30 Nisan 1919 tarihinde oluşturulmuştu¹ (Türkmen, 2001, s.105). Mütareke hükümleri gereğince orduların lağvedilmesi ve kuruluş ve kadro yapılarının yeniden düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bu nedenle hükümet yetkin komutanların Anadolu'daki asayişini sağlayabileceklerini düşünerek müfettişliklerde karar kılmıştı (Türkmen, 2001, s. 104). Mustafa Kemal Paşa'nın yeni görevine tayini, aynı gün 30 Nisan 1919'da Erkan-ı Harbiye-yi Umûmiye'den Sadarete yazılmış (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 22), aynı günlü padişahın irade-i seniyesi ile de resmileşmişti. Karar; “*Mülga Yıldırım grubu Kumandanı Mirliya Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kıttaatı Müfettişliğine tayin edilmiştir*” şeklinde çıkmıştı (BOA İDÜİT, 158-73 (H 29.07.1337). 30 Nisan günlü bu görevlendirme, ancak 5 Mayıs'ta resmi olarak Takvim-i Vekayi'de yayımlanmıştı (*Takvim-i Vekayi*, 5 Mayıs 1919). İrade-i seniyenin Takvim-i Vekayi'de yayımlanmasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidişinin son aşaması da tamamlanmış oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın atanma kararı, ertesi gün 6 Mayıs 1919 tarihli birçok gazetede kendine yer bulmuştu. Vakit gazetesinde “*Mustafa Kemal Paşa*” başlığı altında (*Vakit*, 6 Mayıs 1919), İkdâm gazetesinde “*Takvim-i Vekayiden, Mustafa Kemal Paşa*” (*İkdâm*, 6 Mayıs 1919) başlığıyla, Tasvir-i Efkâr ve Memleket gazetelerinde de “*Mustafa Kemal Paşa*” (*Memleket*, 6 Mayıs 1919; *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mayıs 1919) başlığı ile Takvim-i Vekayi'deki aynı içerikle, Mustafa Kemal Paşa'nın atanması “*Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kıttaatı Müfettişliğine tayin edilmiştir*” denilerek duyurulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın yola çıkışı da basına yansımıştı. Daha Mustafa Kemal Paşa'nın yola çıktığı gün, Zaman gazetesi 16 Mayıs günlü sayısında; Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik görevine atanmasını fotoğrafıyla yayımlamıştı. Gazete haberi ilk sayfasında “*Şark Kıttaatı Müfettişliği*” manşetiyle vermiş ve “*Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Şark Kıttaatı Müfettişliğine tayin edilmiştir*” başlığını kullanarak kamuoyuna duyurmuştu. Gazete haberine; “*Mustafa Kemal Paşa, Harp seneleri zarfında muhtelif cephe-yi harplerde fevkalade yararlıklarda bulunmuş, muktedir erkân-ı askeriyemizdendir. Yeni vazife-yi memuriyetini ifa için birkaç güne kadar (Erzurum)a azimet edecek olan Paşa-yı*

---

¹ Harbiye Nazırı Şakir Paşa da hazırlanmış olan talimatnameyi 6-7 Mayıs 1919 tarihinde ordu müfettişliklerine tebliği etmişti. Daha sonraki düzenleme ile de 8nci Kolordu; 1nci, 2nci ve 3ncü Ordu Müfettişliği olarak üç müfettişliğe ayrılmıştı. Mustafa Kemal Paşa gittikten sonra 9ncu Ordu, 3ncü Ordu Müfettişi olacaktı (Türkmen, 2001).

müşarünileyhe muvaffakiyetler temenni ederiz” cümleleriyle devam etmiş ve Mustafa Kemal Paşa’yı henüz tanımayan okuyuculara tanıtmıştı (Zaman, 16 Mayıs 1919. EK.1).

Mustafa Kemal Paşa’nın adı, Samsun’a yola çıkmasından bir gün sonra bazı gazetelerde de kendine yer bulmuştu. Anadolu’ya muhalif açıdan bakan Refii Cevat’ın gazetesi Hürriyet ve İtilaf yanlısı Alemdar gazetesi, 17 Mayıs 1919 günlü sayısında, bir gün önce yola çıkmış olan Mustafa Kemal Paşa’yı fotoğrafını vererek haberleştirmişti. Gazete üst manşetinde “*Şark Kıtaatı Müfettişliği*” başlığını kullandığı haberinde Mustafa Kemal Paşa’nın küçük boy fotoğrafını kullanmış altına da “*Şark Kıtaatı Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşa*” yazmıştı. Alemdar Mustafa Kemal Paşa’nın yola çıkışını da, “*Mustafa Kemal Paşa ve 3. Ordu Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey maiyetleri ile Bandırma vapuruna rakıben dün saat dörtte Samsun’a müteveccihen hareket etmişlerdir*” (Alemdar, 17 Mayıs 1919), cümleleriyle duyurmuştu.

Paşa’nın yola çıkışını haber veren bir başka gazete Memleket gazetesiydi ve o da 17 Mayıs tarihli sayısında, “*Mustafa Kemal Paşa*” başlığını kullanmış ve “*Şark Kıtaatı Müfettişliğine tayin buyurulmuş olan Mustafa Kemal Paşa, maiyetinde Erkan-ı Harp Binbaşı Hüseyin Bey vesair bazı zevat bulunduğu halde dün öğleden sonra Bandırma vapuruyla Samsun’a hareket etmiştir*” (Memleket, 17 Mayıs 1919) bilgisini okurlarına aktarmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, yola çıkacağı gün tutuklu olan bazı arkadaşları için Bekirağa Bölüğü’ne gidecek ve onlara veda edecekti. Bekirağa Bölüğü’nde daha önce de geldiği ve görüştüğü Fethi Bey ile yeniden görüşmüştü. Koğuştaki onunla aynı odada kalan Yunus Nadi’nin anlatımına göre Fethi Bey, o görüşme sonrası heyecanlı ve kaygılıydı. Fethi Bey’in ağzından “*-Paşa (Mustafa Kemal) yarın buradan hareket ediyor. Samsun’a çıkacak buradan gitmek için koskoca üç gün lazım. Bir kerre bu üç günü selamet atlattık mı üst tarafı inşallah, bütün bütün selamet olacaktır. Ah şu bir kaç gün!*” sözleri dökülmüştü (Nadi, 1978, s. 74).

2. Mustafa Kemal Paşa’nın Geri Çağırılma Süreci

Fethi Bey’in belirttiği o üç gün geçmiş ve üç gün sonra Mustafa Kemal Paşa karaya çıkmıştı. Paşa’nın Samsun’a çıkış haberleri de, 21 Mayıs 1919 tarihli gazetelerde yayımlanmıştı.² Ancak 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkan Mustafa Kemal Paşa Amasya içlerine geçmesi ve Havza’da “*işgallere karşı*” bir miting düzenlenmesi emrini vermesinden sonra, önce

² Zaman, İleri, İstiklal, İkdam ve Hadisat gazeteleri Paşa’nın Samsun’a varışını 21 Mayıs günlü sayılarında sayfalarına yansıtmışlardı. İleri gazetesi “*Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*” başlığını kullanırken diğer gazeteler “*Mustafa Kemal Paşa*” başlığıyla onun Samsun’a vardığı bilgisini vermişti. “*Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*” İleri, 21 Mayıs 1919, “*Mustafa Kemal Paşa*” Zaman, 21 Mayıs 1919; “*Mustafa Kemal Paşa*” Hadisat, 21 Mayıs 1919; “*Mustafa Kemal Paşa*” İstiklal, 21 Mayıs 1919; “*Mustafa Kemal Paşa*” İkdam, 21 Mayıs 1919.

İngiliz istihbaratı ardından da onların baskısıyla İstanbul Hükümeti tarafından tepki almaya başlamıştı.

İngilizler başlangıçta; müfettişlik görevi Vahdettin tarafından onaylanan Mustafa Kemal Paşa'yı gözlemlemekle yetinmişler hatta Samsun'da bulunan Yüzbaşı Hurst, 21 Mayıs tarihli raporunda durumun sakin olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın sükûneti sağlamak için iç bölgelere geçeceğini belirtmişti (Jaeschke, 2001, s. 42). 28 Haziran 1919 tarihli Amiral Webb'ten İngiliz Dışişlerine yazılmış bir mektupta ise Mustafa Kemal Paşa "*Çanakkale çarpışmalarında bir hayli şöhret yapan*" şeklinde tanıtılmış ve "*Samsun'a gittiğinden beri milliyetçi hareketlere girişti. Vezir onu geri çağıracağına söz verdi.*" denilerek, İngilizler için asıl sorunun Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçi hareketler içerisine girmesi olduğu ifade edilmişti (Jaeschke, 2001, s. 42). Nitekim İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne'in daha 19 Mayıs günü, Osmanlı Harbiye Nezareti'ne yazdığı yazıyla Mustafa Kemal Paşa'nın neden Anadolu'ya gönderildiğini sorması (Jaeschke, 2001, s. 41), ardından da İngiliz istihbarat subayı Hurst'un "*Havza'daki 30 Mayıs mitinginde hazır bulunmasının bile kendisinin geri çağırılmasına yeteceğini*" (Jaeschke, 1982, s. 180) söylemesi, İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'ya bakış açısını değiştirmişti. Daha sonra, Amiral Calthorpe'un 8 Haziran 1919 tarihli Osmanlı Dışişleri Bakanı'na '*Samsun sancağından kaygılandırıcı haberler alıyorum. Oradaki kimi kötü niyetli kişiler rahatsızlık ve karışıklık çıkarmaya çalışıyorlar.*' (Sonyel, 2010, s. 38) cümlesiyle devam eden şikâyet ve uyarı yazıları sonucunda; Osmanlı Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a dönme emrini vermişti (Jaeschke, 2001, s. 48). Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın 8 Haziran'da "*Maiyet-i aliyelerindeki istimbotlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur*" (Bardakçı, 2019, s. 269), cümleleriyle Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırması, sonun başlangıcı gibiydi.

Bu girişimler gazetelere 3 gün sonra yansyacaktı. Anadolu yanlısı Vakit gazetesi daha 11 Haziran günlü sayısında "*Mustafa Kemal Paşa'nın Azlı*" başlıklı haberinde "*Şark Orduları müfettişliğine tayin edilmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten azl edilmiş olduğu haber alınmıştır*" (Vakit, 11 Haziran 1919) diyerek olayı "*azil*" olarak değerlendirmişti. Ertesi gün 12 Haziran'da yine Anadolu yanlısı Tasvir-i Efkâr; "*Mustafa Kemal Paşa Hakkında*" başlıklı bir yazıyla, Vakit'in haberini duyurmuş ve Vakit'in "*Şark Orduları Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın azl edildiğini yazmışsa da Harbiye Nezaretinde icra ettiğimiz tahkikata nazaran bu hususta henüz bir karar ittihaz edilmemiştir*" (Tasvir-i Efkâr, 12 Haziran 1919) ifadesiyle azil haberini Harbiye Nezareti üzerinden yalanlamıştı.

İlginçtir ki aynı gün, Anadolu'ya muhalif Refii Cevad'ın Alemdar gazetesi ise "*Mustafa Kemal Paşa*" başlığıyla, bazı gazetelerin "*Mustafa Kemal Paşa'nın istifa ettiğini*" belirtmiş ve

“*bunun katiyen asılsız olduğunu beyan ederiz*” (Alemdar, 12 Haziran 1919) cümleleriyle aslında belgelerin dışavurumuna neden olan karmaşayı da ortaya koymuştu.

İstiklal gazetesi de aynı gün, aynı yalanlama haberini “*Mustafa Kemal azledilmemiştir. Bazı konuların müzakeresi için İstanbul'a davet edilmiştir. Yarın İstanbul'a bekleniyor*” (İstiklâl, 12 Haziran 1919) cümleleriyle sütunlarına taşımış, işleri iyice karıştıracak bir bilgi vermişti. Bu tartışmalara son noktayı ise Zaman gazetesi koymuş ve 14 Haziran günlü sayısında verdiği “*Mustafa Kemal Paşa'nın Avdeti (Dönüşü)*” başlıklı haberinde “*Azl edildiği yazılan Şark Orduları Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın azl edilmiş olmayıp, Harbiye Nezareti'nce İstanbul'a avdet etmesi bildirilmiştir.*” (Zaman, 14 Haziran 1919) cümlesiyle olayın bir “*geri çağırma*” olduğu bilgisini vermişti.

Mustafa Kemal Paşa, özellikle İngilizlerin baskısı ile hükümet tarafından İstanbul'a çağırılmıştı. Ancak Mustafa Kemal Paşa hala görevdeydi ve arkadaşları ile birlikte Amasya'da “*ulusun bütünlüğünü ve bağımsızlığını milletin azmi ve kararı kurtaracaktır*” cümlesinin olduğu, dahası “*İstanbul hükümetinin görevini yapmadığını*” belirten, Amasya Genelgesi kararlarını yayımlamıştı (Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 3, s. 105). Mustafa Kemal İstanbul'a çağırılmış, ancak henüz bu yönde bir gelişme olmamıştı.

Kafa karışıklığının nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kararı olmasına rağmen İstanbul'a getirilmesi görevinin, Harbiye Nezareti'ne ait olmasıydı (Akandere, 2009, s. 29). Hükümetin aldığı bu azil kararını, Harbiye Nazırının imzalayıp Babıâli'ye göndermesi ve Sadaretçe de bu kararın onaylanması gerekirken, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın³ bu onayı göndermemesi, resmî olarak Mustafa Kemal Paşa'nın azlinin gerçekleşmesini geciktirmişti. Sadrazam Damat Ferit Paşa Paris'te olduğu⁴ için Vekili olan Şeyhülislam Mustafa Sabri duruma müdahale edememekteydi.

3. Mustafa Kemal Paşa'nın Görevden Azil Süreci

Amasya'da alınan kararlar sonrası Ali Kemal'in hükümetteki gücünün artması üzerine, Dâhiliye Nezareti'nden tüm mülki birimlere Mustafa Kemal Paşa'yı eleştiren bir bildiri gönderilmişti. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in gazetesi Sabah; 24 Haziran tarihli sayısında belki de “*Ali Kemal adına*” son noktayı koymuştu. Gazete; “*Mustafa Kemal Paşa*” başlıklı iki satırlık haberinde “*Üçüncü Ordu Kıtaaatı Müfettişliğine tayin edilmiş olan Mustafa Kemal Paşa hükümetçe azl edilmiştir.*” (Sabah, 24 Haziran 1919) şeklindeki bir cümle ile hükümetin azl kararı verdiğini haberleştirmişti. Bu “*azl*” kararının, Dâhiliye Nazırının gazetesine yansımaları

³Bardakçı; Şevket Turgut Paşa'nın Harbiye Nazırlığının, bir ay on gün sürdüğünü belirttikten sonra, Kuva-yı Milliye'yi desteklediğinin fark edilmesi üzerine istifa ettirildiğini belirtmişti (Bardakçı, 2019).

⁴Damat Ferit Paşa; 6 Haziran'da Paris'e gitmek için İstanbul'dan ayrılmış ancak 15 Temmuz 1919'da dönmüştü. (Akşin, 1992).

normal kabul edilebilirse de kararın hala uygulamaya geçmemesi ve bunun da hükümet içinde başlayacak gerginliğe yol açacak olması normal olmayan bir durumdu. Nihayet bu gerginlik, 26 Haziran günlü Hükümet toplantısında patlamaya dönüşmüştü. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın onayı göndermemesi, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ile 26 Haziran'daki Vükela toplantısında taraflar arasında bir tartışmaya neden olmuş ve çıkan tartışma, Şevket Turgut Paşa'nın istifasıyla sonuçlanmıştı. Diğer Nazırların da direktmesiyle, Ali Kemal de istifa etmek zorunda kalmıştı (Akşin, 1992, s. 364). Sonuçta hem Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa hem de Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey hükümetten istifa etmişti⁵ (Sabah- Vakıt ve İkdam, 27 Haziran 1919 EK.2). Bir haftadan beri bir hükümet krizi olduğunu ifade eden Vakıt ve İkdam gazeteleri, Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcisi Ali Kemal'in istifası sonrası, Ali Kemal'in fırkası olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının, “*Ali Kemal'in istifasıyla birlikte hükümetle ilgilerinin kalmadığına*” dair demecini de paylaşarak kamuoyuna duyurmuşlardı (Vakit ve İkdam, 27 Haziran 1919). Şimdi daha büyük bir sorun vardı. Birçok ayrı kesim kendi adamlarını hükümete sokmak istedikleri için, bu nazırlıklara kimin getirileceği tartışmaları ortaya çıkmıştı. Siyaseten her taraf kendi adamını Hükümete sokmak istiyordu. Heyet-i Vükelâ'da yapılan uzun tartışmalar sonrasında Harbiye Nezareti'ne, Mustafa Kemal'i azletmeyi kabul eden Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'ndan eski Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırlığına ise eski Ziraat ve Ticaret Nazırı Ethem Bey getirilmişti (Akşin, 1992, s. 365). Buna rağmen durum hala netleşmemişti. Nitekim belgelerden de anlaşıldığına göre; daha hala bu azil kararı Anadolu'daki vilayetlere gitmemişti, 26 Haziran 1919 tarihinde Sivas Valiliği'nden İstanbul'a gönderilen şifre telgrafta “*Mustafa Kemal Paşa'nın azline dair kendisine henüz emir tebliğ edilmediğini*” belirtmişti (BOA. DH.ŞFR, 635.88). İşte bu süreçte İtilaf Devletleri'nin ve özellikle de İngilizlerin Osmanlı Hariciyesini de sıkıştırdığı görülmektedir. 29 Haziran 1919'da Hariciye Nazırlığı'ndan Sadâret'e yazılan yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmesinin kendisine bildirilmesine rağmen İstanbul'a dönmediği, doğuda dolaştığı ve “*bazı tahrikâta*” bulunmasından dolayı “*gâyet vahim netâyic tevli'd edeceğinden bahisle*” Paşa'nın hemen İstanbul'a getirilmesini, İtilaf Devletleri'nin özellikle de İngiliz temsilcilerinin istediğinin belirtilmesi bunu çok net göstermekteydi. Osmanlı Hariciye Nazırlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiğinin kendisine bildirilmesine rağmen, hala İstanbul'a gelmediği gibi tahriklerde bulunmasının gayet vahim sonuçlar doğuracağı konusunda, İtilaf devletlerinin çok ısrarcı olduğunu belirtmiş ve bir an önce Paşa'nın getirilmesinin sağlanmasını Sadâret'ten yazıyla istemişti (BOA. DH.ŞFR, 635.88; Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003, s. 52). Harbiye

⁵ Şevket Turgut Paşa, istifa etmiş olmasına rağmen iki gün sonra Mustafa Kemal Paşa ile telgraflaşmasında; durumun düzelme ihtimali olduğundan söz ederek “dostça”, İstanbul'a dönmesini rica etmişti (Akşin, 1992).

Nazırı değişmişti ve artık Mustafa Kemal Paşa için daha zor bir süreç başlamıştı. Nazırın göreve geliş amacının ilk sonucu olarak, Harbiye Nezareti; “*Anadolu halkını hükümete karşı kıskırtma*” nedeniyle, Mustafa Kemal Paşa’nın görevden alınmasına ve yerine eski Bahriye Nazırı Hurşid Paşa’nın atanmasına karar vermiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın artık “*hiçbir sıfat-ı resmiyesi kalmadığından, emirlerinin resmi geçerliliğinin bulunmadığından*” bütün vilayetlere tebliğ edilmesi için Dâhiliye Nezareti’ni görevlendirmişti (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 2003, s. 52). İkdam gazetesi Dâhiliye Nazırı Ali Kemal’in istifası sonrası 27 Haziran tarihli sayısında “*Mustafa Kemal Paşa*” başlıklı haberinde “*Dokuzuncu Ordu Müfettişliğinden azl edilen Kemal Paşa’dan taraf-ı zişeref hazret-i padişahiye arz ve keşide olunan bir telgrafnamede zat-ı hümayunlarına karşı arz-ı sadakat eylemiştir*” (İkdam, 27 Haziran 1919) şeklinde 14 Haziran’da Mustafa Kemal Paşa’nın padişaha yazdığı bugün de bilinen telgrafi konu edilmiş ve Paşa’nın padişaha sadakatini bildirdiğini kamuoyuna duyurma gereğini hissetmişti.

Mustafa Kemal Paşa’nın 14 Haziran 1919 tarihli padişaha yazdığı bu arızanın tümü üzerinde durulması gerekmektedir⁶. Padişaha yazılan bu telgrafın tarihi, 8 Haziran’dan itibaren İstanbul’dan kendisine resmi olarak gönderilen “geri çağırılma” yazılarının hemen sonrasına denk gelmektedir. Paşa; Vahdettin’e daha İstanbul’da iken kendisine “*bana verilen görevlerin yapılması sırasında yabancuların ve bazı bozguncuların mutlaka yalan dolana başvurup engeller çıkarması ihtimalinden*” söz ettiğini belirtmiş, buna karşılık kendisinin de “*böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşa kullarının akıbetine giremeyeceğini*”⁷söylediğini hatırlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa devamla; “*İşte, milli vicdanın ciddi şekilde uyanışını ve yeniden ortaya çıkışını istilacı menfaatlarına aykırı gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere yaltaklanmayı meslek edinen zayıf karakterliler, bu kez beni aldatarak: İstanbul’a getirtmeye çalışıyorlar.*” dedikten sonra “*millet ve vatan uğrunda sadık ve bu uğurda ölümü bile hiçe saymaya alışmış bir kumandan*” olarak kendisinin “*elbette saltanatınızın, milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara uysallık göstermesi beklenemezdi.*” diyerek tavrını belirtmiştir. Paşa en son noktada “*Dolayısıyla ben kulunuz, tabii ki Malta’ya gitmek veyahut en hafif olarak atalet haline mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım ve tabii ki buna muvafakatte mazurum ve eğer zorlanırsam görevimden istifa ederek evvelce olduğu gibi Anadolu’da ve milletin sinesinde kalacağım. Ve vatani*

⁶Gazetede de sözü edilen bu telgrafın tamamı; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivinde, bulunmaktadır. Telgrafın tümü en son haliyle Atatürk’ün Bütün Eserlerinin 2.Cildinde de yayımlanmıştır. Bkz. (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 2005).

⁷ Ali İhsan Paşa; daha önce İngilizlerce İstanbul’a çağırılmış, Haydarpaşa İstasyonu’na geldiğinde İngilizler tarafından etrafı sarılarak tutuklanmış ve Mart ayında da Malta’ya sürülmüştü (Sabis, 1991). Yine Kafkasya ve Azerbaycan’daki faaliyetleri ile İngilizler tarafından istenmeyen adam olan Yakup Şevki Paşa için zorla getirilme uygulanmış ve Paşa İstanbul’a gelmiştir (Yel, 1991).

vazifeme bu kez daha açık adımlarla devam edeceğim. Ta ki millet bağımsızlığına kavuşsun ve muazzam saltanat ve hilafetiniz yok olup gitmekten kurtulsun.” (Onar, 1995, s. 63) cümleleriyle tarihi uyarısını yapmış görünmektedir.

Basında Alemdar gazetesi de 30 Haziran 1919 tarihli sayısında Mustafa Kemal’in azil edileceğini haberleştirmişti. Gazete “*Müstahberat-ı Hususiye*” kısmında “*Mustafa Kemal Paşa*” başlığını kullanmış ve “*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın azlini mübeyyin iradeyi Harbiye Nezareti şimdiye kadar kendisine tebliğ etmemişti. Bu defa bulunduğu yerden mahall-i ahire naklini mübeyyin irade kendisine tebliğ edilecektir*” (Alemdar, 30 Haziran 1919) cümlesiyle Mustafa Kemal Paşa’ya bu kararın tebliğ edilmemesi nedeniyle azlin resmi olarak gerçekleşmediğini belirtmiş ve başka bir yere tayin edileceği haberini de vermişti.

Mustafa Kemal Paşa’nın durumu o kadar karmaşık hale gelmişti ki net bir bilgi veren de olmamaktaydı. Basın da bunun farkındaydı. Tasvir-i Efkâr, 1 Temmuz sayısında “*Mustafa Kemal Paşa’nın Vaziyeti*” (Tasvir-i Efkâr, 1 Temmuz 1919) başlığını kullanarak Hükümetin, Mustafa Kemal Paşa’yı telgrafla Dersaadet’e çağırdığı haberini Monitor Oriental’den⁸ alıntılanarak vermiş ve “*müşarünileyhin cevab-ı muvaffakat verdiği yazıyor.(?)*⁹ Cemal Paşa’nın evvelki gün Dersadaet’e muvasalat ederek, Harbiye Nazır-ı cedidi Ferit Paşa ile uzun bir mülakat icra ettiğini” eklemiştir. Gazete, Paşa’nın İstanbul’a gelmeye onay verdiğini belirttiği kısımda, soru işareti kullanarak konu hakkında durumun sıkıntılı olduğunu da göstermekteydi.

Tasvir-i Efkâr, yine Dahiliye Nazırı Vekili Ethem Bey’in Monitor Oriental’e yaptığı açıklamayı vermiş ve “*Mustafa Kemal Paşa’nın hükümete karşı isyan etmiş olmayıp, Dersaadet’e müteveccihen yola çıktığını ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın da Konya’dan şehrimize geldiğini*” (Tasvir-i Efkâr, 1 Temmuz 1919) söylediğini yazmıştı. Anadolu’ya muhalif, Türkçe İstanbul gazetesi de 4 Temmuz sayısında ilk sayfasında 3 satırlık haberinde “*Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’tan Samsun tarikiyle Trabzon’a müteveccihen hareket ettiğinin*” haber alındığını belirtmişti (Türkçe İstanbul, 4 Temmuz 1919).

İngilizler Hariciye Nazırlığı’na verdiği 2 Temmuz 1919 tarihli yazıda da hala durumdan şikâyet etmekteydi. İngilizler aldıkları haberlere göre; Sivas ve Konya’da kendi çıkarlarına aykırı, İttihatçılar tarafından “*silahlı çete ve hareket*” girişimi olduğunu ve bu hareketin başlıca kışkırtıcılarının da Sivas’ta Mustafa Kemal Paşa, Konya’da da Cemal Paşa (Mersinli) olduğunu belirterek, 6 Haziran’da verilen söze rağmen hala Mustafa Kemal Paşa’nın geri gelmesinin sağlanamadığı ve 17 Haziran 1919 tarihli yazıya da yanıt verilmediği belirtilerek, yeniden yanıt

⁸ İstanbul’da çıkan Fransızca Gazete.

⁹ Gazete burada (?) soru işaretini belki “inanmadığı” belki de “belli olmadığı” anlamında kendisi koymuştur.

istemişti (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003, s. 53-54). Bunun üzerine yeni Harbiye Nazırı olan Ali Ferit Paşa (Akandere, 2009, s. 28), 5 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'yı Padişah adına İstanbul'a çağırmişti (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s. 53). Hariciye Nazırı Safa Bey; İngilizlerden gelen üstteki yazıya, 8 gün sonra 10 Temmuz'da yanıt vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönüş emrini gerçekleştirmediği için görevinden azledildiğini İngiliz yetkililerinin bilgilerine sunmuş ve “*Artık onun hiçbir resmî sıfatı bulunmamaktadır. Bu durum adı geçen bölgenin, askerî ve sivil bütün makamlarına bildirilmiştir.*” cümlesini kullanmıştı (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003, s. 55). Sorun hala çözülmemişti. Tarafların verdikleri demeçler, herkes tarafından gazetelerde okunmaktaydı. 6 Temmuz 1919 sayısında İstiklal gazetesi, “*Dahiliye Nazır Vekili Ethem Beyle Mülakat*” şeklindeki haberinde daha önce gazetelere düşmüş olan görüşmeyi verirken “*Mustafa Kemal Paşa Avdet Edecek (Geri dönecek)*” alt başlığını kullanmıştı. Gazete muhabiri Ethem Bey'e “*Mustafa Kemal Paşa Avdet Edecek mi?*” sorusunu sorduğunda Ethem Bey; “*Mustafa Kemal Paşa'nın avdet edeceğini neden imtirayla (şüpheyle) karşılıyorsunuz. Müşarünileyh, isyan etmemişt ki, şimdi hükümetin davetine icabı garip görülsün. Evvelce kendisine azl keyfiyeti edilmemişti. Avdetindeki tehir bundan mütevellid olsa gerekir*” (İstiklâl, 6 Temmuz 1919) yanıtını vermişti. Ethem Bey, Paşa'nın isyan etmediği için basının, “*neden geldiğini*” sormasını garip olarak nitelemiş ve azledildiğinden görevi bittiği için İstanbul'a gelmesinin normal olduğunu ifade etmişti. Daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın azl edildiğini ancak bu azil kararının kendisine bildirilmediği için dönüşün gecikmesinin gerçekleştiğini belirtmişti.

Vakit gazetesi bu haberden bir gün sonra 7 Temmuz sayısında “*Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar*” başlıklı küçük ve ikinci sayfadaki bir haberinde “*Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a geldiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın da geleceği hakkında Dâhiliye Nazır Vekili Edhem Bey tarafından 'İstiklal' refikimize vuku bulan beyanat teyid etmemiştir*” (Vakit, 7 Temmuz 1919) şeklindeki haberle İstiklal'in verdiği Dâhiliye Nazırı Edhem Bey'in demecindeki “*Mustafa Kemal Paşa'nın da İstanbul'a geleceği*” bilgisinin yanlış olduğunu okuyucularına duyurmuştu.

Bu konuda verilen bir diğer demeç de Harbiye Nezareti Müsteşarı olan Ahmet Fevzi Paşa'nın¹⁰, Vakit gazetesine verdiği demeç idi. Ahmet Fevzi Paşa, demecinde “*..bu zevat hakkında Nezaretce bir muamele-i resmîye cereyan eylemediğini*” (Vakit, 9 Temmuz 1919) şeklindeki daha önce de bilinen görüşü tekrarlamış ve Mersinli Cemal Paşa'nın da İstanbul'a izinli olarak geldiğini, çok yakın bir tarihte de Ankara'daki görevine dönüş yapacağını eklemiştir. Müsteşar, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili kendisine İstanbul'a dönmesi için emir

¹⁰ Harbiye Nezareti müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa Cumhuriyet döneminde “Big” soyadını almıştır..

çıkarıldığını ve Erzurum'a da tebliğ edildiğini belirtmişti. Demecinde daha farklı bir bilgi veren Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın hangi yol üzerinden geleceğini, "*Azerbaycan ve İran, Batum yolu*" şeklinde açıklamıştı. Verilen bu örneklerden anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın geriye dönmek için oyalamaları basında farklı demeçlere yol açmış ve farklı haberlerin ortaya çıkmasına neden olmuştu.

4. Mustafa Kemal Paşa'nın Azledilmesi ve Askerlikten İstifa Süreci

5 Temmuz'da İngilizlerin Samsun'daki askerlerine, ek olarak 150 Hint askeri daha çıkartma çabası, Mustafa Kemal Paşa tarafından engellenmişti. İngilizlerin Batum'dan 1000 askerin daha getirileceğini belirtmeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa; Sadaret'e gönderdiği 7 Temmuz tarihli yazısında bu duruma "*yurt güvenliğinin kesinlikle tahammül edemeyeceğini*" belirterek, gereken tedbirlerin alınıp askeri hazırlıkların da yapıldığını "*Bu hususta son derece kararlı ve ısrarlı hareket edilmesi ve başka şekilde harekete imkan bulunmadığını*" söylemişti (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 46).

Mustafa Kemal Paşa Sadarete bu konularda tavsiyelerde bulunurken; Hariciye Nazırlığı'nın 6 Temmuz 1919 tarihli Sadarete "*mahremane*" yazısında; Mustafa Kemal Paşa'nın hala İstanbul'a getirilememesi eleştirilmiş ve İngiliz Fevkalade Komiserlik Birinci Muavini Holler tarafından Paşa'ya "*İstanbul'a geldiği takdirde asla ilişilmeyeceği*" taahhüdünün verildiği de eklenerek, hükümetten bir an önce bu konuda karar alması istenmişti (Bardakçı, 2019, s. 303).

6 Temmuz'da İleri gazetesinde önemli ama ilginç bir haber vardı. Anadolu yanlısı İleri gazetesi daha o tarihte, Sivas'ta bir milli heyetten söz etmekteydi. Gazetenin 6 Temmuz 1919 sayısında manşetini "*Sivas Kongresi*" şeklinde atması ve "*Sivas'taki Heyet-i Milliye Meclisi'nin, Temmuzun 20'sinde inikadı (açılacağı) haber alınmıştır*" (İleri, 6 Temmuz 1919) cümlelerini kullanması daha da önemliydi.

Biliyoruz ki; daha Amasya Genelgesi kararları arasında, Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanması kararı bulunmaktaydı (Turan, 1998, s. 230) Aynı genelgede bu kongre için gelecek delegelerin de katılımıyla, Sivas'a gidilmesi planlanmıştı. Hatta bu amaçla o süreçte doğu illerine haber gönderilerek delege göndermeleri de istenmişti (Atatürk Sivas'ta, 1982, s. 22). İleri gazetesi de bu doğrultuda haber yaparak, aslında Mustafa Kemal Paşa'nın girişimini halka duyurmuştu. Ancak o süreçteki kafa karışıklığını da ortaya koymuştu.

Bu davet üzerine o sırada Ermeni ve Rum çetelerine karşı halk arasında başlayan direniş çabasının doğal sonucu olarak Erzurum'da bir kongre toplanması için adım atıldı. Merkezi İstanbul'da olan "*Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*"nin Erzurum'da şubelerini açan Cevat Dursunoğlu'nun çabası ve Trabzon'daki Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de

teşvikiyle Erzurum'da bir vilayet kongresi toplanılmasına karar verilmişti (Aybars, 2000, s. 54). Ancak Amasya'da alınan Erzurum'daki heyetin Sivas'a gelmesi ve 10 Temmuz'da bir kongre düzenlenme düşüncesi pratikte gerçekleşmemişti. İşte İleri gazetesi de bu süreçten habersiz olarak daha 6 Temmuz'da Sivas Kongresi'nin 20 Temmuz'da toplanacağı haberini vermişti.

Bu süreçte 1 Temmuz'da da Konya'da 2. Ordu müfettişliğinde bulunan Mersinli Cemal Paşa, Milne'in notası sonrası İstanbul'a geri dönmüş ve aynı gün de Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa; Mustafa Kemal Paşa'ya da geri dönmesi veya bir şehirde dinlenmesi önerilerinin de bulunduğu bir yazı ile aynı istekleri "*çok ılımlı ve saygılı*" bir şekilde yinelemişti (Turan, 2004, s. 234).

Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz 1919'da Erzurum'a giderken, yolda Erzincan'da, kendisine padişah tarafından Özel Kalemî Ali Fuat Türkgeldi aracılığıyla bir telgraf gelmişti. Buna göre; Mustafa Kemal Paşa'ya padişahın teveccühü bildirilmiş ve arkasından da bölgede vatansever hislerden dolayı ortaya çıkan teşebbüs karşısında, İngilizlerin hükümete baskı yaptığı bilgisi ulaştırılarak geri dönmesi istenmişti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 1997, s. 24). Bu telgraflaşma 8-9 Temmuz gecesine kadar devam edecekti.

Bu baskıyı hafifletmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Vahdettin'in tahta çıkışının ilk yıldönümünde Erzurum'daki resmi toplantıya geldiği ve hatta Sivas Valiliği'ne de bu konuda telgraf çektiği hatta daha önce Erzurum'da olan İngiliz subay Yarbay Rawlinson ile iletişim kurduğu da söylenebilir (Turan, 2004, s. 182). Bu süreçte hükümet sıkışmakta ve son kozlarını da oynamaktaydı. Burada, 8 Temmuz tarihli Sadarettin Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen bir telgrafa temas etmek gerekmektedir. Zira bu telgrafta Sadaret; kendisiyle ilgili konudan Vahdettin'e söz edildiğini ve İngilizlerin hükümeti zorladığı için onun da Mustafa Kemal Paşa'dan "*milli duygulardan doğan heyecanla teşebbüs edilmiş olacağı pek kesin olan bu gibi hareketlerden vaz geçmesini*" istediğini, konunun Paris'te siyasetle halledilmesinin gerektiğini belirterek "*bizim için yapılacak en akıllıca hareket, ülkede sükûnetin ve güvenliğin korunmasına fiilen çalışmaktan ibarettir*" denilmişti (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 47). Bu tedbir dışında bir diğer gelişme de Sadaretin hazırlayıp, Saltanat Şurası'nda kabul ettirilen yine aynı gün tarihli karar idi. Bu kararda; Mustafa Kemal Paşa'nın "*İslam halkını yabancılar aleyhinde kışkırtma*" hareketinden dolayı geri çağrıldığını ancak bunu dinlemeyip kışkırtmalara devam ettiği vurgulanarak; "*5 Temmuz'da Samsun'a çıkarılan ve bir işgal mahiyetinde olmadığı yabancı temsilciler tarafından garanti edilen İngiliz askeri birliğine karşı*" savunulmaya geçilmesi için Mustafa Kemal Paşa tarafından astlarına emir verilmesinin "*İngiltere ile önemli anlaşmazlık çıkartacak tehlikeli sonuçlar*" doğuracağı vurgulanarak azl yani görevden alma tasarısının bir an önce padişahça onaylanması istenmişti (Atatürk ile ilgili

Arşiv Belgeleri, 1982, s. 48). 8 Temmuz'da art arda gerçekleştirilen girişimlerden bir şeyler olduğu anlaşılmaktaydı. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki görevine son verilmesini isteyen Hükümet Mazbatası 8 Temmuz 1919 tarihinde Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Paris'te olması nedeniyle yerine vekâlet eden Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin başkanlığında kabul edilmiş (BOA İ.DÜİT, 163-31 (H 13.5.1338), hemen arkasından da aynı gün Vahdettin'in aynı doğrultudaki irade-i seniyesi çıkmıştı¹¹.

Kararda “*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın, muntika-yı memuriyeti dahilinde bulunan ahaliyi-i İslamiye-yi, anasır-ı saire ve ecnebiye aleyhine tahrik yolundaki efalinden dolayı*” denilerek, kendisine memuriyetinden istifa ederek, İstanbul'a gelmesi konusunda birçok defalar yazıldığı belirtilmişti. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle 5 Temmuz'da, Samsun'a çıkarılan İngiliz müfrezesine savunma vaziyeti alarak, İngiltere ile önemli bir çatışmaya sebep olacak tehlikeli işlere girişmesi öne çıkartılmış ve Müfettişlik'ten azl edildiği belirtilmişti¹².

Bugünlerde İttihatçıların kafir olduklarına ve öldürülmelerinin farz olduğuna iman gücüyle inanan, Damat Ferit Paşa'ya da blöf çekebilecek noktaya gelen ve ancak Türk Ordusu tarafından tanınmayan Nigahban Cemiyet-i Askeriyesi ortaya çıkmış (Toker, 2006, s. 54) ve 7 Temmuz tarihinde muhalif Türkçe İstanbul gazetesinde “*Millete beyanname*” adı altında bir bildiri yayımlatmışlardı. Nigehban Cemiyeti, Anadolu'da milli müdafaa amacıyla bazı çetelere askerlerin girdiğini belirterek, Mustafa Kemal Paşa da kastedilerek bu kişilerin yanlış yaptığı vurgulanmış ve “*geçmişlerini tamir etmek için bir defa daha deneme yaparak, halkı tekrar sefalete sürüklemeye neden olacağını*” belirterek karşı tutum almışlardı (Türkçe İstanbul, 7 Temmuz 1919). Artık iş farklı bir yöne evrilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın dönmesinin bir türlü gerçekleşmemesi üzerine görevden alınması kaçınılmaz hale gelmişti ancak, bu henüz duyum şeklinde olduğu için Paşa; 8 Temmuz 1919 gecesi askerlikten istifa kararını vermişti.

Mustafa Kemal Paşa; Vahdettin ile Özel Kalemi Ali Fuat (Türkgeldi) aracılığıyla o akşamüzeri son yazışmalarını yapmıştı. 8 Temmuz tarihli ilk yazışmada Vahdettin adına Ali Fuat Bey tarafından, görevden alındığı belirtilmeden Mustafa Kemal Paşa'ya ülkenin durumu hakkında yorum yapılmış ve “*Hâlbuki devletimizin bugünkü durumu, taşraca sanıldığı ve tahmin edildiği derecede telaş ve endişe verici değildir... Dolayısıyla bu sırada Osmanlı ülkesi*

¹¹ Padişahın bu iradesi, ileride görüleceği üzere; Takvim-i Vekayi'de 13 Temmuz 1919'da yayımlanacaktır.

¹² 7 Temmuz 1919'da, Canik mutasarrıfı Hamdi Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine “*mühim ve müstacildir*” ibareli çekilen şifreli telgrafta “*Evvelki gün Batum'dan gelen bir nakliye vapuru, Samsun'a tahminen bin kadar Hintli asker indirmiştir. Mümesillerce Batum'dan çıktıkları için buraya getirildiği ve arkası olacağı beyan olunuyorsa da herhalde nakliyatın devam etmemesinin tahtı teminine alınması lazımdır çünkü aksi takdirde esasen İzmir vakası dolayısıyla müteessir ve müteheyyic olan halkı teskin ve iradeyi müteheyyil olacaktır*” (BOA DH.KMS 54-12 (H-10-10-1337), denilmiştir.

dahilinde güvenliği bozucu bir durumun meydana gelmesi, giderilmesi mümkün olmayan zararlar doğurabilir... bizim için yapılacak en akıllıca hareket ülkede sükunetin ve güvenliğin korunmasına fiilen çalışmaktan ibarettir.” denildikten sonra *“Bundan dolayı milli duygulardan doğan heyecanla teşebbüs edilmiş olacağı pek kesin olan bu gibi hareketlerden vaz geçilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Kaldı ki şu sırada yüksek zatınızın istifa ederek İstanbul’a dönmeniz, belki yabancıların hükümeti zorlayarak hakkınızda onur kırıcı bir işlem yapılmasına sebep olabilir düşüncesiyle tavsiye edilmediği gibi, Harbiye dairesince görevden alınmanız yoluna gidilmesi de padişahça uygun görülmediğinden (Oysaki hükümet mazbatası ve padişahın irade-yi seniyesi ile görevinden alınmıştı) Harbiye Nezareti’nden bir iki ay müddetle hava değişimi istenilerek, durum açıklık kazanıp ve barış yapılıncaya kadar tercih edeceğiniz bir şehir veya kasabada istirahat etmeniz en uygun şekil olarak düşünülmekte olup cevabınız beklenmektedir efendim”* sözleriyle Mustafa Kemal Paşa’dan yanıt beklenmişti (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 307). Daha sonra Vahdettin adına Ali Fuat Bey’den ikinci telgraf gelmiştir. Vahdettin adına Ali Fuat Bey; Paşa’nın bölgedeki girişimlerinin İngilizlerce *“vatan müdafaası şeklinde değil, başka bir şekilde anlaşılmasından dolayı”* İstanbul’daki hükümet nezdinde sert baskılar yapıldığını belirtmiş ve vatanın çıkarı düşüncesi ile yapılacak girişimleri için *“devletin esas menfaatlerini bozacak ve ülkeyi büyük tehlikeler içine atacaktır”* demiştir. Ali Fuat Bey, daha önceki telgrafta, İstanbul’a gelişin İngilizlerce onur kırıcı bir girişimde bulunulma riski nedeniyle istenilmediğini belirtmişse de bu kez *“yapılan teşebbüsler üzerine İngilizler, yüksek şahsınıza karşı onur kırıcı hiçbir muamelede bulunmayacaklarına dair kesin olarak söz verdiklerinden, bugün İstanbul’a dönmeniz için tereddüt edecek bir sebep kalmamıştır”* (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 307) cümlesiyle de Mustafa Kemal Paşa’ya İngilizlerin verdiği söz anımsatılmıştı.

Ali Fuat Bey aracılığıyla devam eden telgrafta; *“Bu telgrafı aldığınızda izinli olarak hemen İstanbul’a dönmeniz beklenmektedir.”* denildikten sonra padişahın Mustafa Kemal Paşa hakkında duyduğu güven ve sevgiyi düşünerek, Paşa’nın, onu ve hükümeti zor duruma düşürmemek adına ve kendisinin arzu edilmeyecek bir duruma düşmemesi için *“çıkan buyruğa, hemen uyacağınıza dair padişahın itimatları devam etmektedir.”* (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 308) denilerek padişah buyruğu gereği İstanbul’a gelmesinin beklendiği ve buna uyması gerektiği anımsatılmıştı.

İlerleyen saatlerde akşam 10.30’da Mustafa Kemal Paşa’nın yanıtı sorulmuş, Mustafa Kemal Paşa da şifreyi çözmekte olduklarını bundan sonra yanıt vereceğini bildirmişti (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 157). Yanıtın şifre çözümü nedeniyle gecikmesi karşı tarafta farklı algılanmış olmalı ki 10.30 sonrası ise, Mustafa Kemal Paşa’ya daha önce alınan karar

“Yüksek görevlerinize durumun gereği olarak son verilmiş olduğundan hemen gecikmeden İstanbul’a dönmeleri padişahın kesin buyruğu gereğidir efendim” şeklinde kısa bir yanıt ile tebliğ edilmiştir (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 309).

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa akşam 10.50’de önce Harbiye Nezareti’ne çektiği telgrafta “Saltanat ve hilafetin payitahtının ve hükümeti seniyenin ne gibi baskı ve kısıtlamaların acıları altında bulunduğu zaten herkesçe ve her tarafça bilindiği ve açık olduğu için işbu baskı ve kısıtlamaların daha fazla genişlemesine yer kalmamak üzere büyük bir aşk ile bağlı bulunduğum mübarek yüce askerlik mesleğinden de istifamı takdim ile arzı veda eylerim” (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 158) sözleriyle istifasını sunmuştu. Saat 11.45’de de Mustafa Kemal Paşa; Ali Fuat aracılığıyla Vahdettin’e askerlikten istifa ettiği bilgisini vermişti (Atatürk’ün Samsun’a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler, 1999, s. 194).

Paşa; daha sonra da Sadaret ve Dâhiliye Nezaretine de “Bu kutsal amaç için milletle beraber sonuna kadar çalışmaya mukaddesatım üzerine söz vermiş olduğum cihetle çok sevdiğim askerlik mesleğine bugün veda ederek istifa ettim.” ve “Bundan sonra kutsal milli amacımız için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere milletin bağrında bir fert sıfatı ile bulunmakta olduğumu arz ve ilan ederim.”¹³ (Atatürk’ün Samsun’a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler, 1999, s.196) cümleleriyle istifasını bildirdikten sonra istifa mektubunu da “Erzurum’daki Üçüncü Kolordu Kumandanlığı’na vermiş, mektup Erzurum’dan Sivas Valiliği’ne yollanmış ve Sivas Valisi Reşid Paşa da metni İstanbul’a telgraf ile göndermişti” (Bardakçı, 2019, s. 315). Bu noktada Mustafa Kemal Paşa’nın azledilmesi sonrası askerlikten istifa etmesinin zorunlu hale geldiğini belirtmeliyiz. En üst noktada müfettişlik yetkilerinin artık olmayacağı ve “görevinden alınmış bir Paşa” olarak nasıl devam edeceği hatta milli teşkilatın liderliği için ne konuma geleceğinin tartışma yaratacağı bir ortamda, daha önce padişaha 14 Haziran 1919 tarihli yazdığı telgrafta olduğu gibi “sine-yi millete” gitmesi en doğru hareket olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa’nın istifa ettiği yine her zaman olduğu gibi bir iki gün sonra gazetelerde yayımlanmıştır. Ahmet Emin Bey’in çıkardığı ve Anadolu’ya yakın duran Vakit gazetesi, 12 Temmuz sayısında ilk sayfada “Mustafa Kemal Paşa” manşetini ve fotoğrafını da kullanarak bu haberi paylaşmıştı (Vakit, 12 Temmuz 1919 EK.3). Fotoğrafın altına “Askerlikten İstifa Eden Mustafa Kemal Paşa” yazısını yazan Vakit; Moniteur Oriental’dan alıntılararak

¹³ İstifa sonrası Harbiye Nazırı Ferit imzasıyla 9 Temmuz’da 3. ve 15. Kolordulara yazılan yazıda; Mustafa Kemal Paşa’nın hizmetine Padişahın iradeyi seniyesi ile son verildiği için yerine yeni bir isim atanana kadar doğrudan Nezaretle muhatap olmaları istenmişti(Bardakçı, 2019).

istifa haberini vermiştir. İlginç olan bu haberde Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından Paşa'nın ömrünün geri kalanında Anadolu'da uzak bir bölgede yaşayacağını da bildirilmesiydi¹⁴. Vakit gazetesi bu kısımdan sonra, editör yazısı olarak “*Mustafa Kemal Paşa'nın istifası ile Ordu mühim bir uzvunu kaybetmiş oluyor. Malum olduğu üzere Mustafa Kemal Paşa, harp içinde bihakkın Anafartalar Kahramanı unvanını kazanmıştır*” (Vakit, 12 Temmuz 1919) diyerek hem onun istifasını, hem de “*Anafartalar Kahramanı*” unvanını bir kez daha tarihe geçirmiş oluyordu.

Vakit aynı günlü sayısında ise “*Dahiliye Nezaretinin Bir Tamimi*” başlıklı haberinde “*Monitor Oriental*” gazetesinden alıntı yaparak “*Dahiliye Nezaretinden bütün vilayetlere 'Müdafaa-yı Milliye' tabir edilen çetelerin dağıtılmasını istemiştir*” haberini geçmişti (Vakit, 12 Temmuz 1919). Zaman gazetesi de aynı “*Monitor Oriental*”in istifa haberini, aynı günde (12 Temmuz) vermiş ve “*Mektup evvelki günkü Meclis-i Vükelada tezkir edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın istifası kabul edilmiştir.*” (Zaman, 12 Temmuz 1919) şeklinde haberleştirmişti. Görüldüğü kadar basına belgelerden verilen haberlerde hala Mustafa Kemal Paşa'nın, hayatının devamı için Anadolu'da uzak bir şehre çekilmesine izin verilmesini istediği şeklinde bir algı yaratılmaktadır.

5. Mustafa Kemal Paşa'nın Azil kararının Basına Yansıması

İstanbul Hükümeti ise 9 Temmuz 1919'da, Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'nın yazısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın padişahın irade-i seniyesi gereği görevine son verildiği bilgisini 3. ve 15. Kolordu kumandanlığına bildirmekteydi (Türkmen, 2020, s. 346). İngiliz belgelerinde Calthrope'un Curzona'a aynı gün 9 Temmuz'da yazdıklarından anlaşıldığına göre ise Sadrazam Damat Ferid Paşa, Doğu illerindeki tüm askeri ve sivil yetkililere Mustafa Kemal Paşa'nın “*bir kanun kaçağı sayılması*” gerektiğini hemen bildirmeyi teklif etmişti. Yayımlanmış İngiliz belgelerinden görüldüğü kadarıyla Damat Ferit Paşa Samsun'daki 5 Temmuz günü yaşanan sıkıntıda, Mustafa Kemal Paşa'yı suçlu görmüş ve İngilizlere de görevinden alındığı için onun “asi” olduğunu belirtmiş ve tüm bölgelere de yakında bir kanun kaçağı olarak bildireceğini eklemiştir (Şimşir, 1973, s. 38). Hükümetin aldığı 8 Temmuz 1919 tarihli görevden alınma kararı Takvim-i Vekayi'nin 13 Temmuz tarihli sayısında Vahdettin'in irade-yi seniyesi olarak yayımlanmıştı. Buna göre “*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetine hitam verilmiştir. İşbu irade-yi seniyenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur. 9 Şevval 1337-8 Temmuz 1335. Harbiye Nazırı Ferit- Sadrazam Vekili Mustafa Sabri*” (Takvim-i Vekayi, 13

¹⁴ Burada ilginç olan konu Mustafa Kemal'in ömrünün geri kalanını Anadolu'nun uzak bir bölgesinde geçireceğine dair haberlerdi. Gazetelere “resmi kaynaklardan” verilen bu bilgi; Vahdettin tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildirilen öneriydi. Mustafa Kemal Paşa'nın istifasını bildirdiği belgelerde bu konudan bahsedilmemiştir. Bkz. (Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler, 1999).

Temmuz 1919). Denilmekteydi. Vakit gazetesi de 14 Temmuz 1919 tarihinde Takvim-i Vekayi'de yayımlanmış kararın haberini yapmıştı. Vakit; “*Düinkü Takvim-i Vekayi'de okunduğuna göre Üçüncü Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetine hitam verilmiştir*” (Vakit, 14 Temmuz 1919) cümleleriyle Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alındığını haberleştirmişti. İleri gazetesi de aynı haberi 14 Temmuz sayısında vermiş ve bu azil kararını “*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetine hitam verildiği düinkü Takvim-i Vekayi'de görülmüştür.*” şeklinde duyurmuştu (İleri, 14 Temmuz 1919). Bu süreçte; Paris'ten 15 Temmuz'da dönen Damat Ferit Paşa; ortalığın karışmış olmasında sanki kendi sorumluluğu yokmuş gibi, kendinde suç aramayan karakteriyle sorunu kabinesinde görmüş (Akşin, 1992, s. 436) ve 20 Temmuz 1919'da hükümetin istifasını vermişti. (*Zaman, İstiklal, Vakit*, 21 Temmuz 1919) Tabi sonuçta Vahdettin tarafından yeni hükümeti kurma görevi yine Damat Ferit Paşa'ya verilmiş ve 21 Temmuz'da “*3.Damat Ferit Paşa*” hükümeti kurulmuştur (*Zaman, Vakit*, 22 Temmuz 1919).

6. Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Tutuklanma Kararları

3. Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu'daki milli harekâta tavrını sertleştirmeye başlamıştı. Nitekim Vakit gazetesinin “*Sadrazam Paşa'nın Teminatı*” başlığı ile duyurduğuna göre; “*Dahiliye ve Harbiye Nazırları Anadolu'nun bazı taraflarında devam eden tağşişata nihayet vermek üzere müzakeratta bulunmuşlar*” (Vakit, 25 Temmuz 1919) ve Nişantaşı'nda Damat Ferit Paşa'nın evine de giderek aynı konuda konuşmuşlardı. Dâhiliye Nazırı Adil Bey de verdiği demeçte “*Bazı mahallerde kemal-i teessüf ile haber alınan tahrikâta karşı icab edenlerin ikazı ve mukteza-yı hal ve mahale göre lazım gelen tedabirin cihet-i mülkiye ve askeriyece müttehiden ittihazı ehem ve elzemdir*” (Vakit, 27 Haziran 1919) diyerek tedbirlerin alınmasının önemi ve gerekliliği üzerinden yeni girişimlerinin de ilk işaretlerini vermişti. Ve sonuçta Anadolu'daki harekete karşı tedbirler alınmasının şiddetle beklendiği Damat Ferit'in 3. Hükümeti; 29 Temmuz 1919 tarihli Sadaret yazısı ile “*Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin, hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları,*” belirtilerek, yayımladıkları bildirilerden bunun tespit edildiğini de ekleyerek “*adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında*” kararın çıktığı ve gereğinin yapılması için de girişimlere başlandığını belirtmişti (Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 1982, s.54). Bu yazının gereği de bir gün sonra Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından Kazım Karabekir Paşa'ya verilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in “*muhaliif hareketlerinden dolayı*” hemen yakalanarak, İstanbul'a getirilmesi emriyle gerçekleştirilecekti (Türkmen, 2020, s. 348). Mustafa Kemal Paşa bu emri “*Efendiler, Erzurum Kongresinin hitamında, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nezaretine yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa*

imzasıyla, 15 inci Kolordu Kumandanlığına 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi: Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in mukarrerat-ı hükümete muhalif e'fal ve harekâtlarından dolayı hemen derdestleriyle, Dersaadete izamları Babialice bittensip, mahalli memurine evamir-i lazime verildiğinden, Kolorduca ciddi muavenette bulunulması ve neticesinden malumat itası rica olunur.” (Nutuk, 2014, s. 96) şeklinde açıklarken; emrin geldiği Kazım Karabekir de aynı cümlelerle Nazım Paşa'dan gelen emri ve ardından da 1 Ağustos'ta verdiği “Hükümetin mukarrerat ve siyaseti ne olduğunu bilmiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in e'fal ve harekâtında vatan ve milletin maksat ve menafîine ve kavanin-i mevcudeye muhalif telakki edilecek hiç bir hal ve harekâtı olmadığını görüyorum... Mustafa Kemal Paşa gibi memlekette namusiyle ve hidemat-ı güzide-i askeriye ve vatan pervanesiyle tanınmış ve bütün askerlerin de pek ziyade hürmeti mahsusasını kazanmış ve bahusus henüz yirmi gün evvel memleketin nısfına kumanda etmiş olan ve hal ve hareketinde menafî-i vataniye ve milliyeye mugayir bir şey mahsus ve meşhut olmayan bir zatın tevkifine bir sebebi kanuni olamıyacağı”¹⁵ (Nutuk, 2014, s. 96) şeklindeki yanıtı yayımlamıştı. Nitekim Vakit gazetesi de verilen bu emre; 31 Temmuz tarihli sayısında değinmişti. Vakit gazetesi “Anadolu'daki Hareketler” başlıklı haberini alt başlık olarak “Hükümet, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in derdestini emir vermiştir”(Vakit, 31 Temmuz 1919. EK.4). Cümlesiyle hem de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in fotoğraflarıyla okuyucularına aktarmıştı. Fotoğrafların altına ayrı ayrı “Derdestleri İçin Erzurum'a Emir Verilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey” yazan gazete; milletin geleceğini tayin etmek için Şark'ta bir milli kongre için üyeler toplanacağını, Takvim-i Vekayi'nin bu sayısından öğrendiklerini belirtmiş ve hükümetin bu hareketin engellenmesine karar verdiğini de şu cümlelerle aktarmıştı:

“Filvaki-yi istihbarat-ı resmiye, Üçüncü Ordu müfettişi iken azl edilmiş ve silk-i askeriyeden istifa etmiş olan Mustafa Kemal Paşa ile kezalik meslekten istifasını vermiş olan Bahriye Nazır-ı esbakı Rauf Bey'in Erzurum taraflarında merkez hükümetin müsaadesi hilafında (karşısında) bir kongre akd ederek bazı içtimaat daha icrasına karar vermiş olduğunu göstermiştir.” denildikten sonra, aynı zamanda Nazilli bölgesinde Demirci Mehmet Efe ile Milli teşkilat yapan Hacı Şükrü Efendinin çete oluşturdıkları belirtilerek, bu adı geçen dört kişinin hemen tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi için gerekli yerlere emir verildiği belirtilmiş ve “çete teşkilatına, hilaf-ı kanun (kanun dışı) içtimaalara ve buna mümasil (benzer)

¹⁵ Karabekir Paşa'nın “genişletilmiş” denilerek kızlarının da katkılarıyla basılan daha sonraki bir baskısında bu emir “Harbiye Nezareti'nden sersemce bir emir geldi” şeklinde verilmiştir. Kitabın sunuş yazısı 1960 tarihlidir. (Karabekir, 1988).

işlere meydan verilmeyerek teşebbüs edenlerin suret-i acelede derdest ve sevkleri lazım geldiği” bildirilmiştir.

Buradan da anlaşıldığı üzere Damat Ferit hükümeti yenilenmiş ve hızla kararları uygulamaya başlamıştı. En son olarak Vakit’in de belirttiği üzere 30 Temmuz’da hükümet bir telgrafla hem Mustafa Kemal Paşa’nın hem de Rauf Bey ile Hacı Şükrü Efendi ve Demirci Mehmet Efe’nin hemen yakalanarak, İstanbul’a gönderilmelerinin emredildiğini ve çete teşkilatıyla, kanundışı oluşumlara ve buna benzer işlere izin verilmeyeceğini, buna teşebbüs edenlerin de hızla tutuklanarak İstanbul’a getirileceğini bildirmişti (Vakit, 31 Temmuz 1919).

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin bu durumu kabinede görüşülmüş (BOA. BEO 4584-343763 H 29-10-1337) ve Kabinede alınan bu karar; hem Hariciye, hem de Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine tebliğ edilmişti. 29 Temmuz 1919 tarihli 358 numaralı bu kararın içeriğinde; *“Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükümetin mukarrerat ve tebligatına muhalif hareket ve tahrikatta devam ve ısrar etmekte oldukları, imzalan altında neşr eyledikleri beyannamelerle mahallerinden vuku bulan işarattan anlaşılmasına binaen mümaileyhimanın hemen derdest edilerek Dersaadet’e izamları zımında Harbiye Nezareti’nden mahalli kumandanlıklarına ve Dahiliye Nezareti’nden memurin-i mülkiyeye telgrafla tebligat-ı seria ifa ve Hariciye Nezareti’ne malumat itası tezekkür kılındı.”* (BOA MV, 216-95 H 30.10.1337) denilerek, “Paşa” unvanı kullanılmasından çekinilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in görüldükleri yerde yakalanıp İstanbul’a getirilmesi karar altına alınmıştı.

30 Temmuz 1919’da, İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler’in Damat Ferit Paşa ile yaptığı görüşmede, Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in tutuklanma kararlarını hükümetten çıkartabilmek için beş gün çetin mücadele verdiğini ve en çok da Harbiye Nazırı’nın direndiğini belirtmiş ve bu nedenden dolayı da her sıkıştığında yaptığı gibi işi yine İttihatçı düşmanlığına götürmüş ve kendisini İttihatçıların tehdit ettiklerini eklemişti (Şimşir, B. 1973, s. 66). 29 Temmuz’da alınan bu karar, aynı gün şifre telgrafla vilayetlere gönderildiği gibi bir gün sonra 30 Temmuz 1919’da Dâhiliye Nazırı Adil Bey imzasıyla da Erzurum, Ankara, Bitlis, Sivas, Trabzon, Mamüratülaziz ve Van vilayetleriyle, Erzincan Mutasarrıflığına *“Zeyli 29 Temmuz 1335 tarihli şifre telgrafla tebliğ olunduğu üzere Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin oralarda buldukları halde hemen derdest edilerek mahfuzen Dersaadet’e sevkleri lüzumu tekrar ve cevaba intizar olunur”* şeklinde tamim olarak da gönderilmişti (BOA. DH.ŞFR, 101-74 (H 02.11.1337). Bu “derdest” edilme kararının basında yine çıkması, Anadolu muhalifi Alemdar gazetesindeydi. Hürriyet ve İtilaf yanlısı Alemdar, 31 Temmuz 1919 sayısında Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in yan yana fotoğrafına baş sayfasında yer vermiş ve başlıkta da *“Hilaf-ı Kanun ve İçtimaalar ve Teşebbüsler”* cümlesini

kullanmıştı (Alemdar, 31 Temmuz 1919 EK.5). Alemdar; Mustafa Kemal ve Rauf'un kanuna aykırı olarak toplantı ve teşebbüslerde bulduklarını "3. Ordu müfettişliğinde bulunmakta iken askerlikten istifa eden Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nazırı esbaki Rauf Bey'in Erzurum cihetlerine milli kongre namıyla hilaf-ı kanun içtima akdine teşebbüs eyledikleri ve Nazilli civarında Demirci Efe ve teşkilat-ı milliye kumandanı Hacı Şükrü nam-ı müstearı ile diğer iki şahsın da tahrikat ve teşvikatta buldukları anlaşılması üzerine bunların heman derdest ve izam edilmeleri ve böyle çete teşkilatıyla hilaf-ı kanun içtimaalara ve saireye meydan verilmemesi ve bu gibi ahvale cüret eden her kim olursa olsun derdest olunarak divanı harbi örfiye sevk edilmesi Dahiliye Nezareti'nden icap edenlere tamim kılındığı mevsukan (güvenilir kaynaktan) haber alınmıştır" (Alemdar, 31 Temmuz 1919) cümleleriyle haberleştirmişti.

Temmuz ayı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için uğraştırıcı olmuştu, ancak hiçbir zaman amaçlarından vaz geçmeden devam etmişlerdi. Ağustos ayında baskı daha da artırılabilecek, ancak sonuçta varılan yer Sivas Kongresi ve milli olan herkesin birleşeceği, işgale karşı daha da net kararların alınacağı bir süreç olacaktı. Sivas Kongresi sonrası ise halkın istediği olacak ve Damat Ferit Paşa'nın istifasıyla yeni bir dönem başlayacaktı.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmadan önce özellikle Trablusgarp Savaşı ve sonrasında Çanakkale Muharebesinden sonra kamuoyunda tanındığı bilinmektedir. Ancak onun için tanınmanın zirvesi 13 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan yola çıkıp İstanbul'a geldiği günlerdi. Gelişi bazı gazetelerde hem de fotoğrafı ile haberleştirilmişti. Kafasında ülkenin durumunun düzelmesi anlamında zaten 1917 Halep Raporu ile birçok tedbir vardı. İstanbul'a geldiğinde, Meclis'e giderek kulis yapması, eski ve yeni Sadrazamlarla görüşmesi onu zaten önemli bir hale getirmekteydi. Ancak daha önemlisi padişahla selamlıklarda buluşmasının gazetelerde yayımlanması onu tanınır bir kişilik yapmıştı. Gazetelere demeçler vermesi ve kendisi hakkında en ufak satırla da olsa gazetelerde çıkan yazılara yanıt vermesi tam bir kurmay aklı ile planlanmış bir ön alma olduğu ortadaydı.

Samsun'a gönderilmesi ve bu kararın gazetelerde yayımlanması da önemini herkesin anladığını göstermekteydi. Ancak yola çıkış ve varış haberlerinin de gazetelerde yayımlanmasına rağmen Haziran 1919'dan itibaren gazetelerde adı azli ve istifası dışında geçmemeye başlamıştı. İngiliz ve Osmanlı belgelerden takip ettiğimiz zaman, 8 Haziran'a geri çağırılma kararının kendisine bildirildiği bilinmekteydi. 3 gün sonra bu belgenin duyumu farklı çeşitlerde gazetelere yansımaya başlamıştı. Uzun süre adından bahsedilmemiş ama küçük haberlerle adı bazı gazetelerde kendine yer bulmuştu. Geri çağırılma konusunun neden geciktiği kendisine bildirilmesinde sorumlu olan Harbiye Nazırı'nın işi yavaştan alması olduğu da

açıktır. İstanbul hükümetinin düşünce yapısı, o kadar savaş ortamı sonrasında işlerin “suhuletle yapılması” yönündeydi. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın o günlerde bir gazeteye verdiği demeçte söylediği gibi, İtilaf askerlerinin İstanbul'a gelmesini eleştirmişti. İşin diplomatlarda olması gerekmesine rağmen askerlerin neden geldiğinin de farkındaydı. O nedenle halkın siyaseten arkasında olduğunu göstermek için işgallere karşı direnişi örgütlemeye başlamıştı. Arkadaşlarıyla Amasya'da karar almış ve hatta Erzurum'da bir toplantı ve Sivas'ta milli bir kongre bile toplanılmasına da karar verilmişti.

Basında bu gelişmeler kendine yer bulmamıştı. Sadece Mustafa Kemal Paşa'nın geri dönüş, azledilme ve istifa kararları yansımaya başlamıştı. Anadolu'ya muhalif basın için o artık Mustafa Kemal Bey ya da Mustafa Kemal idi. Paşa dememekteydiler. Anadolu'ya destek verenler de küçük haberlerle kongrelerin ne zaman olacağını duyurmaktaydılar. Bazı yanlış çıkan haberleri yalanlamakta ve fazla açık ve net olmasa da daha önceki tavırlarla halkı bilgilendirme görevlerini yapmaktaydılar. Basına düşen haberlerin belgelerle anlatılması o sürecin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Özellikle İstanbul'dan kendisine gelen saygılı ama geri gelmesini isteyen telgraflar, bazen bu telgrafların basına resmi kurumlar tarafından aktarılması, bazen algı yapılması klasik algı politikalarından gözükmektedir. Özellikle azledilmesi ve istifası birçok gazetede kendine yer bulmuştu. Bazı hükümet yetkililerin demeçleri, Paşa'nın istifası sonrası işin tutuklama kararının çıkmasına kadar gitmiş ve bu haberlerde gazetelerde kendine yer bulmuştur. Basının önemini bildiği için Mustafa Kemal Paşa, bundan yoksun kaldığı sürece telgraflara yönelmiş, daha ilerisi de Sivas'ta kendisi bir gazete çıkarmaya başlamıştı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA DH.KMS, 54-12 (H-10-10-1337).

BOA İ.DÜİT, 158-73(H 29.07.1337). 29 Recep 1337.

BOA İ.DÜİT, 163-31 (H 13.5.1338).

BOA MV, 216-95 H 30.10.1337).

BOA. BEO, 4584-343763 H 29-10-1337).

BOA. DH.ŞFR, 101-74 (H 02.11.1337).

BOA. DH.ŞFR, 635.88 (Eski No. BEO.SYS. 34.64-/V.5).

Resmi Yayınlar

Takvim-i Vekayi, 13 Temmuz 1919.

Takvim-i Vekayi, 5 Mayıs 1919.

Gazeteler

Mustafa Kemal Paşa. (12 Haziran 1919). *Alemdar*.

Şark Kıtaatı Müfettişliği. (17 Mayıs 1919). *Alemdar*.

Müstahberat-ı Hususiye - Mustafa Kemal Paşa. (30 Haziran 1335-1919). *Alemdar*.

Hilaf-ı Kanun ve İctimaalar ve Teşebbüsler. (31 Temmuz 1919). *Alemdar*.

Mustafa Kemal Paşa. (21 Mayıs 1919). *Hadisat*.

Dâhiliye ve Harbiye Nazırlarının İstifası. (27 Haziran 1919). *İkdam*.

Mustafa Kemal Paşa. (21 Mayıs 1919). *İkdam*.

Mustafa Kemal Paşa. (27 Haziran 1919). *İkdam*.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Beyannamesi. (27 Haziran 1919). *İkdam*.

Takvim-i Vekayi'den, Mustafa Kemal Paşa. (6 Mayıs 1919). *İkdam*.

Mustafa Kemal Paşa. (14 Temmuz 1919). *İleri*.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da. (21 Mayıs 1919). *İleri*.

Sivas Kongresi. (6 Temmuz 1919). *İleri*.

Mustafa Kemal Paşa. (12 Haziran 1919). *İstiklâl*.

Mustafa Kemal Paşa. (21 Mayıs 1919). *İstiklâl*.

Sadrazam Ferit Paşa Nihayet İstifa Etti. (21 Temmuz 1919). *İstiklâl*.

Dâhiliye Nazır Vekili Ethem Beyle Mülakat. (6 Temmuz 1919). *İstiklâl*.

Mustafa Kemal Paşa. (17 Mayıs 1919). *Memleket*.

Mustafa Kemal Paşa. (6 Mayıs 1919). *Memleket*.

Mustafa Kemal Paşa. (24 Haziran 1919). *Sabah*.

İstifa. (27 Haziran 1919). *Sabah*.

Mustafa Kemal Paşa Hakkında. (12 Haziran 1919). *Tasvir-i Efkâr*.

Mustafa Kemal Paşa'nın Vaziyeti (1 Temmuz 1919). *Tasvir-i Efkâr*.

Mustafa Kemal Paşa. (6 Mayıs 1919). *Tasvir-i Efkâr*.

Mustafa Kemal Paşa. (4 Temmuz 1919). *Türkçe İstanbul*.

Millete Beyanname- Nigâhban Cemiyet-i Askeriyesi Tarafından. (7 Temmuz 1919). *Türkçe İstanbul*.

Mustafa Kemal Paşa'nın Azli. (11 Haziran 1919). *Vakit*.

Dâhiliye Nezaretinin Bir Tamimi. (12 Temmuz 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (12 Temmuz 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (14 Temmuz 1919). *Vakit*.

Kabinenin İstifası, Yeni Kabinenin Teşkili Yine Ferit Paşa'ya Tevdii Edildi. (21 Temmuz 1919). *Vakit*.

Üçüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi- Hatt-ı Hümayun Sureti. (22 Temmuz 1919). *Vakit*.

Anadolu'da Vaziyet. (25 Temmuz 1919). *Vakit*.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Beyanname. (27 Haziran 1919). *Vakit*.

Dâhiliye ve Harbiye Nazırlarının İstifası. (27 Haziran 1919). *Vakit*.

Dâhiliye Nezareti'nin Tamimi. (27 Temmuz 1919). *Vakit*.

Anadolu'daki Hareketler. (31 Temmuz 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (6 Mayıs 1919). *Vakit*.

Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar. (7 Temmuz 1919). *Vakit*.

Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar. (9 Temmuz 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (12 Temmuz 1919). *Zaman*.

Mustafa Kemal Paşa'nın Avdeti. (14 Haziran 1919). *Zaman*

Şark Kıtaatı Müfettişliği. (16 Mayıs 1335-1919). *Zaman*.

Mustafa Kemal Paşa. (21 Mayıs 1919). *Zaman*.

Ferit Paşa Kabinesi Nihayet İstifa Etti. (21 Temmuz 1919). *Zaman*.

4.5 Ayda Üçüncü Ferit Paşa Kabinesi. (22 Temmuz 1919). *Zaman*.

Eserler

Akandere, O. (2009). Damat Ferit Paşa'nın IV Hükümeti Döneminde Kuvâ yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 11 (43), 343-406.

Akşin, S. (1992), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* (C.1). Cem Yayınevi.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. (1997). (5.b.). ATAM Yayınları.

Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921) (1982). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.

Atatürk Sivas'ta. (1982). Sivas Valiliği Yayınları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). (C.2). Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2005). (C.3). Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2007). (C.19). Nutuk 2. Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2007). (C. 20). Nutuk 2. Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşının Başlatılmasına Dair Belgeler. (1999). ATASE Yayınları.

Aybars, E. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*. DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları.

Bardakçı, M. (2019). *Bir Devlet Operasyonu; 19 Mayıs*. Turkuaz Medya Grup.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922).(2003). Osmanlı Arşivi. Yayın No: 62.

Jaeschke, G. (1982). Havza'da Mustafa Kemal Paşa. *Bellekten*, 46(182), 347-352.

Jaeschke, G. (2001). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*. Cumhuriyet Kitapları.

Karabekir, K. (1988). *İstiklal Harbimiz*. Merk Yayıncılık.

Kocatürk, U. (1999). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Nadi, Y. (1978). *Kurtuluş Savaşı Anıları*. Çağdaş Yayınları.

Nutuk. (2014). *Atatürk'ün Bütün Eserleri* (19 C.). Kaynak Yayınları.

Onar, M. (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1*. Atatürk Dizisi: 45. T.C. Kültür Bakanlığı.

Sabis, A.İ. (1991). *Harp Hatıralarım* (C. 4). Nehir Yayınları.

Sonyel, S. R. (2010). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*. ATAM Yayınları.

- Şimşir, B. (1973). *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)* (C.1). TTK Yayınları.
- Toker, Y. (2006). *150'liklerden Portreler*. Toker Yayınları.
- Turan, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi* (C. 1). Bilgi yayınevi.
- Turan, Ş. (2004). *Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*. Bilgi Yayınevi.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. TTK Yayınları.
- Türkmen, Z. (2020). *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (1918-1919)*. Bengi Kitap.
- Ulubelen, E. (1967). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. Aykaç Kitabevi.
- Yel, S. (1991). Yakup Şevki Paşa'nın Erzurum'dan Ayrılışının Sebepleri ve İstanbul ile Ankara Arasında İrtibat Tesis Etme Çalışması 1. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 1, 379-387.

EK.2. Vakit 27 Haziran 1919

داخليه و حريه ناظرلرينك استعفاسي

هي كمال بك بيش رشيد هاكف ، شوكت طرر قورر پاتاللك بيش فونى پاتاللك تعين امتياز

بر حلتا و قورر لايه حركت و اثر بر طاقر شاهپلر دوران ايكلمه ايدى . بو شاهپلر كرامتده
حريت و اتلاف فرقهسى ايسى سادق بكك و ايسى آتشمه يي بر قايه تفكيك ايدله بكمده بجا بولش
حق بولاجه داخل اولمش اعشاك اسلرى يله
تدين اولوش ايدى . بو شاهپلر تايه ايمتكه برابر
دون داخليه ناظرى هل كمال بك اله حريه ناظرى
شوكت طرر قورر پشاك استعفاسي تعين اولمش .
استعفار ايمه كوره داخليه ناظرى هل كمال بك
استعفاسي اولش كون حريت و اتلاف فرقهسى مركز
مورد بيه و اوج بولان اجتامعه اعلا ايدان مبرون
اله علاقه دارده . حريت و اتلاف فرقهسى مبرون
مذكوره اوزرته داخليه ناظرىه طبع اولميه يني
يكلرمش ، بلك اوزرته هل كمال بك استعفا
تجور اولمش . بو استعفا هل كمال بك ششم
قارشى خارجيه كوستران مورا اصال و اعلا بولمده
تأثير اولمش . دون و اولش كون هل كمال بك
صاح فوخر استمه حريفان ايدن مفاكراته اشرك

قايمن استعفا ورن
داخليه ناظرى
هي كمال بك

قايمن استعفا ورن
داخليه ناظرى
هي كمال بك

اچك اوزره مخلص سفيلا يارمه حريت ايدمچكي حلتده بيش شاهپلر دوران ايش ايمده استعفاون
سوكرا آرتق بو شاهپلرلك اسل و اداسي اولميه يني اكلانمشدر . داخليه ناظرته رشيد هاكف پشاك
تعين ايدمچكي ش ايملكمده . حريه نظارته تعين تمكّن اولان سهار كرامتده باشمه نوزى پشاك
امس ذكر ايملكمده . قايتمده و لوح بولمش و امديلات اله حركت امتياز بلك ايكه كرامت بولمشدر .

EK.3. Vakit 12 Temmuz 1919

ایکینچی سته
ایوبه شرانطین
امتاسیول و ولایتی ایچون : سنه لک ۶۰۰ ، آتی آیش
مملکه ایسییه ایچون : سنه لک ۸۰۰ ، آتی آیش
مملان شرانطی ایلده دیرترقی قیلمیله یولدا . نشریه یان اولان
ایملکه برابر برترقی قیلمیله یولدا .

وقت

یازمیشینجه

۱۳ شوال ۱۳۲۷ ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۲۷ ۱۲ تموز ۱۳۲۷

هکی حرکتلر

بیوتیق بلغم مهم بر قطنی - ووتیرده غنایه -
هنی اهرتور رعایت امری

استانام ایتمیشک ضایر استاده و مالیی سوا
استار ایملکه .
موسویو (تیق) بده ه یک چوق سائر قرق
اولان بردشته قرقی سرق بز جان یالکاز باشور
قازانق . ه دوش و بده سائل مالیی و عمل کلام ایتمیشور
ه مملک ایسییه یگیری ایبار . واخله ایسه
الی سکر ایبار بورچوزور . بوملار ایسه حرمان
اولکوردیک دشتلله باغ ایلکدهور . مواد ایتمیش
استعمال کیکلریکی برکتلر و پانارزایته برکدهور .
موسویو (تیق) اکتک قیاتی دهها اوجوز
بولدیرتی ایچون حکومتک ایکی یقینی میباری تیلوز
چاره صرف ایتمیش اولدییی سولجکدن سکره
پارذولکده اله ویم استولیزره قانجه ایله برانکده
اشترک ایتمیش طلب ایتمیشور .
موسویو (تیق) بده سیاست خارجه یق
کلام ایبارک شو بیاماده بولوتدور :
ه شور عمده بزم مدالی اساسیمن حوز حل
ایلمیشور . آریایتمیشک سئله سی طلب ایلمیشور و معمری
تطبیق ایلمیشک بر صورت تسویه حوز واصل
بولدور .
موسویو (تیق) مجلس ایبرکانه و ایلمیشه اریله
موسویو (تیق) طرفدن وقوع بولان سانی
تکرار ایبارک : ه سراسر من طرفده تکرار
کره سئله ی ملذکاته غایبه مملک شرانط ایچنده

مصطفی کمال پاشا

سرق اولدوری مملتی مصطفی کمال پاشا اغیراً
سکرلکدن استغفا ایتمیشور . مصطفی کمال پاشا
استغفا نامه سنده عاشق اولدییی سملک عسکرین
استغفا نامه بولای ویا وبقیه عجزیه کیمیکه اوزره
آمالولیک اوزق برکوشه سنده الامت ایلمیشکی

سکرلکدن استغفا ایتمیش
مصطفی کمال پاشا

بیان ایتمیشور . دولکی مولودورک قدرته کوره
مجلس وکلا چهارشلیه کوی مصطفی کمال پاشا کله
استغفا سی قبول ایتمیشور . مصطفی کمال پاشا کله
ایله اروه مهم برعضوی غالب ایتمیش اولدور . معلوم
اولدییی اوزره مصطفی کمال پاشا عرب ایچنده یقین
آمالایشار اهرمانی عدوانی قیلمیشدی .
ووتیرده غنایه
روما ، ۱۰ (ت . ه . د) - موسویو لاق

آلمان مجاس ملیسی معا

آلبرق ورمال قانسریلویور و آلمان یار
پارس ، ۱۰ (ت . ه . د) - (ه . د) قزاق
مکومت و مهادت صلحیک برکرا اول صلحی ایچنده
ایتمیشور . معلوم اولدییی اوزره سوسیالیستره سکر
آئنده بولوتدور . مهادت صلحیک سنده مملک
چهارشلیه کوی و ایتمیشده مملک ایلمیشکدر .
اوزون مور . ایسی و ایسی تجمعه بریکه آرزولنده
قازیشنده مهادت نامه ک مدت قایله طرفده تصدیق
صلحی ایلمیش ایجاب ایلمیشور . ووتیرده پارچا
دهرت ایلمیش پروسیای دهی ایلمیشه برنام مهم اولان
وایبار ، ۱۰ (ت . ه . د) - (ساعت ۲۲)
لاهمه قانونیه برنجی ، ایتمیش و اوچین دفعه قران
رأی عاده قازیش ۲۰۸ رأی ایلمیش تصدیق ایلمیشور .
۱ - آلمانیا ایله دولتمله و شترک کراننده
مهادت صلحیک و کلا متفق پروتولول . رهن منطقی
کوتله ایضا ایلمیش اولان مهادت واصل اولدور .
۲ - بولاقون یقینیه کوی صلحی شرانط ایله
بارون فون (هانتر) آلمان پارلامنتوس طرفدن
حازری یه قودج ایتمیشور . سوی ایله بوی درما حای
پارس ، ۱۰ (ت . ه . د) - (ساعت ۲۲)
وق ایلمیشیک و اشرف حکومتری طرفدن اذعان
پارس ، ۱۰ (ت . ه . د) - اروه و بحریه و
طرفدن ایبراسته اطارت ایتمیش اوزره ارج قومیه یون
ویلمیشده بر اکلایر آیدالی ه طیاره قومیه یون ریاسته
مندهر نالی قزمیسورلره ناسیم ایلمیش اوزره (۲۰۰)
شهرلنده بولوتدور و مهادت صلحیک آلمانیا ایله
ایلی و طیاره یه باشلا یلمیشور .
پارس ، ۱۰ (ت . ه . د) - موسویو دولما

EK.4. Vakit 31 Temmuz 1919

وقتی

نومرو : ۶۳۱

مطبعه و اداره مطابعی

پول : باجرالی چاه سنده جمال اولغی یوقوشنده
تاریخول ۱۹۲۰ و ۷۸۸ — تلفراف آدرسی : استانبول وقت

ه خارده نورالی ادره مدیریت لنده برنولیدور - اعلمی آرد ایدین اولانی
ایرون آدرسیل و جانی بر طرف کف ایلهیلور .

۲ ذی القعدة ۱۳۳۹ بیشنبه ۳۱ تویز ۱۳۳۹
۱۹۱۹

یکي تعیین

خانوادکار ولایت والیکنه و
بلکه امینی خصوصه اراده ندیه
پایمشدی . دولتی (تمام بقایه
کوره اوزوروم والیکنه ولایت
مضامه
سیر
محمديه
مشاهه
اسبق
مطبوعه
محمديه
مدیریت
باش ک
ایستاد
اسک
میر-عاش مدیر محومیه اسک
اینگلر
سنه اول

آنا تولیدہ کی حرکتلر

حکومت مصطفی کمال پاشا ایدر رؤف بلک ورومقی امر ایشدر

۲۲ تویز کارغلی قهرم و قایدہ اشعار ایدین بر سدرت امینی مددوات مقلی امین وثبت ایلک اوزور
شرافه مناسب بر علقه ایشیق ایدمک مقل بر اولنره ایچون عرضلر طویلاظفده اولمیش بیله بریویور ،
« آنا تولیدہ کی حرکتلر » اولمیش تکیذب و افشاش باقی تالیف مقلیم « اولمیش سوپنہ ترک » حرکت
واکیمک مقل ایجاب حال و معلمت
گودولویور .

دوستلری ایچون اوزوروم امر ویرایش
مصطفی کمال بلک

دوستلری ایچون اوزوروم امر ویرایش
رؤف بلک

ق الواقع استخبارات وسیه اوچنچ اوردو مقلقی ایکن عمل ایدین و بلک عسکریدن استناد ایش اولان
مصطفی کمال پاشا ایلک کدک مسکدن استعاضی ویریش اولان بحریه قانقر اسبق رؤف بلک اوزوروم
مرفقده مرکز حکومتک مساعدهسی خلاصه برقولنره علقه ایدمک بیس ایجابات و اها اجراسته فرار
ویریش اولمیش کورسرتیفور . ویرایش معلومه کوره اوزورومده کی جویانیدن باشله بارش جوازده
آردم بی عذابه و تشکیل ملیه قوماندانی حاسی شکرلی اندی) نام مستعار قری آلتنده ایکی کیشکده چنه تشکیل و بیس
کوناشری و بحریه اجراسله اشتغال ایدنکی واقع اولان رسمی هار ملردن آکاشلیدور . پونا ایچون دون حکومت
تکیل هلاکه دار اولنره اجرا ایتریکی بر تلفراف تعیینه کرک مصطفی کمال پاشا بلک کرک رؤف بلک حاسر شکرلی اندی
وومعیسی ععد آنکله عال دوست اولونرق استانبول کونفره قری امر ایش و چنه تشکیلنه خلاف قانون
ایجابات و پروکا تامل ایقره میدان ویریلیرک ثبوت ایدنلرک صورت عاجله و دست و سولقری لارم کاندیکتی
بیله برمشور .

ایجابات

EK.5. Alemdar 31 Temmuz 1919

علمدار

شماره اول
امیر قریب
آدار ستاسی
باشکای قاروشنمه دائرة همدومه
تلگراف آخزمسی: استانبول علمدار
تلفون تورموسی: ۵۷
لسبسی (۲) شوبشدر

شماره اول
۲۸۱
۲۸۰
۱۲۰
۴۴۰
۱۰ شوبشدر

مستخبیران خصوصیه

فرانسه - تورکجه آرمستهکی قدم مجالوت

فرانسه - مطبوعاتک خوشو کورده تورکجه ایله فرانسه آرمستهکی ای برهادران شاکر دوتورکچوک
ایسه توستکانه مقالات دوخ انکشمه ووقتی رسکومک آسنی ای انکشمه اولقترای بایسندن
وارد اولان اک سوک ووقتی خیر چایسندن

طاهر خیرالفرین باشا ایله برادورلی محمد خیرالفرین بیکک عودکتری

کلیپ وناجماب قاردهملری داماد حضرت شیواری سموم ودهور نماز پانکده ایله دهسلی
طرقدن طایفه امدادی مقالای دتاری اولان مستخبیران ایله جوا وقرآ سوکلی وشکرکن
اوزاکلادهبرلان صدر اسبق خیرالفرین باشا کننجیاری استانبول میسون اسبق طاهر خیرالفرین
باشا ایله برادور مکملری محمد خیرالفرین کتک تصدیک خایسه فریبدن شیواریه عودت بیورهملری
عمالیسار استخبار ایلیک بی این کزیده ووقتی شمسالدین چاککرتک وچولایه عجاج بردهسلی بر
سرمده کورمیده کورمدهک ریج - لغور موجب آل ایلیایسه سوکترای اولنکنده بو خایشدهمل
ایله وده موجب قهر وقلشدر

تغلاف قانون اجتامیر وتشیتر

مصطفی کمال باشا
اولجی اورو منشلیکنده واننده ایکن عسکرلکنن استغلا اولن مصطفی کمال باشا ایله
هرجه لار اسبق رؤف کال ایشروم جیئکنده ملی قورمده ایله ایلیک لایون ایشلو عیلمه
کده بردهسلی روس بردهسلی عیلمه ایله وکککلات میه ادماسای سالی شنگری قار
جسناداری ایله دیکر ایلیک شمسالدین کجکات وکککواتنده بردهملری آکلاشلی اوزونه
بولرک جان دروست وانیزام ایملری ووجه چله تشکیلاته خلاف لایون اجتامیر ونازیمه عیلمه
ورایسی بو کجک سواله حرأت ایله هرکیم اوزونه اوسون دروستت ایلین بولان حرب
هرجه سوق ایلمی وناشیه ایلارکنن ایزاب ایقاره صبر لدرای حیوون خیر آلمشدر

استغفا یلان

جلس وکلایه مأمور
صدر اسبق توقیق باشا

دوکی زغانیدن ری مجلس وکلایه مأمور
صدر اسبق توقیق باشا حضرت بیکک استغفا
ایتمیکن ونازیمه ایلیک کورمده کورمده
ایسده بویرلردن هیچ بریکه اصل ایلمی
بولدر

کشمک ل شکرلورسه ایلمه بردهسلی
ناظری توقیق بیکک استغفا دریکلی شیواریه
ایسده جوده طوهرن ودهس

روس جبهه سنده

بولشوویکارک مملویتی

پول (۲۹۰۵) (۵۰۰۰) - ایلیک آبا
ارکان حربیه عمومی سنده روس جبهه سنده
حربیه مقصدن تیغیریه لار بولشوویکارک
بو مقصدنه کلایون تیغیر کشفیه ایتمشدر
(اوسوق) دن ۱۶ کیلمه سو سنده سالی
ایلیک جبهه سنده جیران ایسده عیلمه هارکنده
تیز آیلار ۱۲ مقصد آلامشوب (۵۰۰۰)
بولشوویکارک ایتمشدر